

HUR FRIHETEN STÄLLED FRAMOM SANNINGEN

// EN STRIDSSKRIFT //

Denna artikel handlar om ett felaktigt frihetsbegrepp och vad ett sådant har åstadkommit och åstadkommer i vår kultur.

Text: Patrick Sibelius

Vetenskap, vad är det? ... Svar: *Det som bedrivs och skapas av personer inom institutioner i samhället som kallas vetenskapliga.*

Föreställ er att vi levde i en kultur där man redan under ett sekel eller mer verkligen hade trott så. Är det då inte möjligt att vetenskap skulle ha blivit det som personer inom sådana institutioner skriver vid sina skrivbord och gör i sina laboratorier *utan att detta hade något som helst att skaffa med hurudan verkligheten är och hur den fungerar?* I stället skulle vetenskap handla om vissa människors experiment och manicker och teorier och hur dessa fungerar. På detta sätt skulle vetenskapen ha transformerats till ett kulturämne, i betydelsen av ett ämne som studeras vad människor har råkat göra, säga, tycka och tro under olika tider.

Efter denna transformation må själva studerandet av experimenten, manickerna och teorierna vara hur objektivt och lyda en hur sträng vetenskapsteori som helst, så är det ändå inte längre frågan om vetenskap utan om ett kulturämne. Det är så därför att man inte studerar delar eller aspekter av verkligheten utan bara vad människan har gjort av verkligheten till dessa delar och aspekter. Det hon har gjort är *resultatet av hennes frihet att göra det hon har lust till.*

Man har då också dehumaniserat människan genom att förhålla sig till hennes handlingar som vore de blotta händelser och kanske inbillat sig att det här dehumaniserande förhållningssättet är ett uttryck för vetenskaplighet: Detta och detta sades, men ingen bryr sig om sanningshalten. Detta och detta gjordes men ingen bryr sig om sanningshalten i de trosföreställningar som ligger inbäddade i intentionerna och ingen bryr sig om det som gjordes åstadkommer elände och katastrofer. Individerna är fri att tro, tycka och göra vad hon har lust till och det vetenskapliga studiet av människan skall inte kränka denna frihet och komma med värderande påståenden. ... Men så går

det ju inte till i någon äkta fungerande vetenskap. Där fälls hårda domar ständigt: "Det var otillräckligt underbyggt!" "Se nu vad du har ställt till med genom att utgå från dina utgångspunkter!" Ofri är vetenskaparen, men åtminstone inte dehumaniserad till ett kolli vars tyckanden och göranden kvittar.

Friheten har ställts framom sanningen. Man har ifrågasatt existensen av en sanning och av en verklighet samtidigt som människans friheter och rättigheter har blivit sakrosankta. Som det nu är borde det inte förvåna att naturen (verkligheten och sanningen) lider och tar stryk, medan människan bara fortfar att kräva utökade friheter och rättigheter. ... Hvi har det blivit så?

Georg Friedrich Wilhelm Hegel gav det utförligaste begreppsliga uttrycket för hur den västerländska kulturen valde att ta det första steget i processen att ställa friheten framom sanningen.

Begreppet världsanden skulle fånga upp det *förnuft* som var nedlagt i människan. Hon skulle frigöra sig från den *natur som begränsade* de tanklösa djuren och *hon skulle vara fri* att låta sig styras av det förnuft som är *människans egentliga väsen* och med det *göra historia*.

Detta var tankar som appellerade till franska revolutionens barn, till människor som hade förskräckts eller kanske bara blivit upphetsade av de brott de hade begått eller varit delaktiga i och vilka de sedan måste rättfärdiga. De fick nu höra att de bara hade förverkligat sin frihet som förnuftsvarer. Hegels upplysningsoptimism förstods i sitt historiska sammanhang som en cynism inför det som människan

Friheten har ställts framom sanningen. Man har ifrågasatt existensen av en sanning och av en verklighet samtidigt som människans friheter och rättigheter har blivit sakrosankta.

har gjort och gör, det vill säga som ett slags *frihet från personligt ansvar*, eftersom var och en hade varit delaktig i en process som hade med människans väsen att göra och som omfattade hela mänskligheten.

Nu började den extatiska friheten att få tänka, säga och kanske också göra precis vad man hade lust, så länge det inte ... ja, så länge det inte kom något hinder i vägen. "*Då Gud är död är allting tillåtet.*"

Det gick åt helvete för Europa, demokratin vinglade hit och dit och snubblade över revolutioner och nya envälden, första världskriget, diktaturer, andra världskriget, terror och massmord tills Europa var ett stort hospital, med fortsatt terror och fortsatt förvirring.

Jean-Paul Sartre och **Simone de Beauvoir** gav i Hegels efterföljd det utförligaste begreppsliga uttrycket för hur den västerländska kulturen valde att ta det andra steget i processen att ställa friheten framom sanningen.

Själva *människan hade nu blivit en konstruktion*. Hon förverkligade inte längre sig själv genom sitt förnuft utan hon var helt enkelt *utkastad i verkligheten* med friheten att göra vad som helst av sig själv. "*Jag kan alltid göra något (annat) av den jag är.*"

Enligt den existencialistiska synen gäller: Det man *är* begränsar en. Det man *inte* är innehåller alla möjligheter att bli något (annat). Ens fria val bland möjligheterna är det som gör en till en autentisk människa. På det sättet har verkligheten underställt människan eller har egentligen blivit en bland alla möjligheter, nämligen den möjlighet som *människan* har valt.

Detta var tankar som appellerade till det andra världskrigets barn, i synnerhet till dem som annars hade tyngts av en outhärdlig skuld över att ha förstört hela sin kultur och sin kontinent. De fick höra att det som hade gjorts bara var uttryck för människans frihet och att varje människa fick lov att *ta ansvar* för vad hon själv hade gjort, gott såväl som ont. Sartres och de Beauvoirs budskap lät tilltalande. Och det viktigaste med det var, att det man en gång hade vunnit i franska revolutionen, *friheten, den hade inte gått förlorad*. Man lyckades också få det till det att den segrande sidan stod för autenticitet medan fascisterna inte var autentiska emedan de inte gjorde bruk av sin fria vilja utan underkastade sig ledarnas fria vilja.

Postmodernister har sedan i Hegels, Sartres och de Beauvoirs efterföljd gett de utförligaste begreppsliga uttrycken för hur den västerländska kulturen väljer att ta det tredje steget i processen att ställa friheten framom sanningen. "*Då människan kan ändra på verkligheten bör hon pröva ut så många av möjligheterna hon hinner.*"

Inte bara människan är en konstruktion utan själva historien, hela verkligheten. Allt är uttryck för människans frihet.

Detta var tankar som appellerade till det efterkrigstida

Alla idéer som innebär att människan särskiljs från naturen eller ställs över den borde förkastas som falska och ovetenskapliga och inga ämnen som förutsätter eller främjar ett sådant särskiljande och upphöjande av människan borde ingå bland universitetsämnena.

materiella välståndets barn, till dem som inte kunde respektera sina föräldrar, sin historia, sin kultur och som hade getts en fri uppfostran och hade vant sig att alltid bli serverade det de krävde. De appellerade till dem som ville vara gränsöverskridande och uppleva så mycket som möjligt som turister i livet. Redan deras föräldrar hade överskridit en hel del gränser som naturen och traditionen hade satt. Nu gällde det att gå vidare och övervinna naturen med siktet inställt speciellt på människan som biologisk varelse. Hon skulle *omkonstruera sig och då också sin kropp* genom smink, tatuering, piercing, kirurgi, proteser och genetisk manipulation.

Frihet från förtryck. *Fri som en fågel* är den som inte är fången. Djur i bur, slavar och fångar är ofria. Den fria naturen är den av människan orörd naturen. Under 1800-talet önskade sig människor frihet från "främmande" överhögheter som bestämde över deras liv. De identifierade sig då som hörande till nationer, folk, som skulle bilda *fria* stater. Alla dessa slag av frihet från andras, "främmandes", maktutövande kan tillämpas på människor lika väl som på djur. Frihet från förtryck är begreppsligt sett klar och etiskt ofta okomplicerad: För det finns ju något etiskt tvivelaktigt i att en människa bestämmer över en annan. De besvärligaste fallen är de då man för att förverkliga goda överindividuella målsättningar måste inskränka på individens frihet.

Den fria viljan är något helt annat än frihet från förtryck. Den fria viljan anses vara utmärkande för människan och saknas hos djuren och i naturen. Vetenskapen har inget behov av den och inget rum för den. Etiskt är den fria viljan motsägelsefull: Vad gör du med fri vilja om du ändå etiskt *tvings välja det rätta*? Den fria viljan ter sig snarast som ett sätt att konkretisera och sammanfatta det *orätta* du kunde ha gjort eller den *förvirring* som uppstår då du *inte vet* vad du skall göra. Den fria viljan reser sig upp *mot den makt som naturen, vetenskapen, sanningen och etiken utgör* och detta är något helt annat än en frihet som reser sig upp mot den makt som människor utövar på varandra genom våld eller repressiva samhällliga regelsystem.

Den fria viljan finns inte i verkligheten utan är en förvirring. Idén att människan bör vara fri därför att hon är förnuftig och kommer att välja det som bäst för henne är naturligtvis oriktig. Empirisk evidens finns i övermått. Idén att människan bör vara fri därför att hon är god och då kommer att välja det som är gott är naturligtvis oriktig. Empirisk evidens finns i övermått. *Idealisters önsketänkanden!* Idén att människan bör vara fri därför att hon bör vara autentisk / myndig och således också bör ha rätt att välja fel, vilket ju ingår i den fria viljans begrepp, och då göra sig själv och andra illa är naturligtvis oriktig. *Oetiskt och begreppsligt nonsens! Idealisters cynismer!* Idén att människan helt enkelt bara bör ge uttryck

för sin fria vilja och att samhället därför bör konstrueras så att hon kan göra vad hon har lust till och vill är naturligtvis oriktigt. *Omoget! Idealisters enfald!*

Idén att människan har en fri vilja och bör kunna välja fritt är osann och helt absurd från vetenskaplig synpunkt. Och etiskt sett är tanken lika tvivelaktig: Det är ju klart att hon bör välja det som är rätt och därför har hon inget val. Då människan hamnar i valsituationer betyder det *inte att hon är fri utan bara att hon är förvirrad och osäker på vad som är rätt.* Hon löper då risken att göra orätt därför att hon inte är situationen vuxen, utan okunnig och inkompetent. Hon famlar efter något eller någon som kunde råda henne. I en sådana valsituationer blir hennes kultur plötsligt viktig. För beroende på hurudan den är kan den få henne att tro det ena eller det andra av följande:

- att människan är förnuftig och kan lösa problemet genom att vara rationell;
- att människan är god och att problemet nog löses helt automatiskt;
- att människan bör se sig som fri och därför bör välja fritt och sedan ta konsekvenserna;
- att människan är fri i ett fritt samhälle och därför bör ha rätt att välja fritt och bör kunna lita på att det nog ordnar sig på något sätt hur hon än väljer att göra.

Alla dessa kulturer med sina ideologier om människan är helt enkelt dåliga. En bättre kultur skulle få henne att inse ...

- att hon i varje sådan situation inte vet ut eller in och därför står inför en möjlighet att begå ett misstag just emedan hon inte är situationen vuxen. Hon lovar sig själv att försöka bli bättre rustad i framtiden ifall hon kommer igenom den aktuella situationen utan värre skador.

Bara den sistnämnda kulturen verkar, enligt vad jag förstår, ha insett vad en förnuftig, god, autentisk människa är och just i och med att den bejakar att en sådan människa naturligtvis ofta bara är oförmögen och okunnig att handla rätt. En sådan kultur försöker inte lura människan att tro att hon har en fri vilja som hon bör utöva och att det finns metoder eller samhällsformer som avhjälper och gör ofarliga de brister som de facto vidlåder henne.

Den akademiska friheten är en frihet från sådant maktutövande som inte har med vetenskaplighet och sanningskrav att göra. Den akademiska friheten har inget att skaffa med med den fria viljan och dess manifestationer i olika ideologier och mänskligt handlande och tänkande. Alla idéer som innebär att människan särskiljs från naturen eller ställs över den borde förkastas som falska och ovetenskapliga och inga ämnen som förutsätter eller främjar ett sådant särskiljande och upphöjande av människan borde ingå bland universitetsämnena. De ämnen som kan klassificeras som kulturämnen (se ovan) borde framför allt för sin vetenskaplighets skull vinnlägga sig om att bakom människors verk och handlanden extrahera de tankar som ingår

i verkens och handlingarnas motiv och avsikter och forska i hur dessa förhåller sig till verkligheten (naturen och sanningen till den del vetenskapen kan ge besked om saken). Om detta visar sig vara alldeles för svårt, så får ämnet finna sig i att sitta i väntrummet för att eventuellt bli accepterat som ett universitetsämne senare, då man har kommit underfund med mera om verkligheten till de delar som är relevanta för ämnet.

Ryktena om att verkligheten inte längre existerar och om att vetenskapen har upplösts i olika vetenskapliga paradigmer vilka var och en bestämmer sina egna verkligheter är falska. Från vetenskapligt håll, d.v.s. från universitetens håll, borde de ryktena bemötas med den kritik de förtjänar. ... Det säger sig självt att något har gått helt snett, om man finner problematiserandet av verkligheten, sanningen och vetenskapen som något enkelt och självklart medan man håller ensklida människors friheter och rättigheter som oantastliga axiom. Det är också klart att om man bland vetenskaper inkluderar "nya vetenskaper" där verkligheten och sanningen faktiskt ter sig väldigt problematiska, då har man släppt in dem för tidigt.

Då människors strävan efter frihet från förtryck har underbyggts med idéer om människans fria vilja och hennes rätt att utöva den, så visar Europas mörka senare historia att man bara har förorsakat skador och olyckor. Släpp inte in människor med sådana idéer över akademiska trösklar. Tummen ner för Europas 1800- och 1900-tals kultur till den del den bestäms av eller uttrycker politiska idéer om frihet framom sanning.

Denna stridskrift skall få en fortsättning. *Den analytiska traditionen* går alls inte fri från ovan avfytrade kritik mot den fria viljan och mot människans påstådda rätt att fritt välja bland möjligheter.

Patrick Sibelius är docent i filosofi och universitetslärare i datavetenskap vid Åbo Akademi